

HYDAS: BOZBURUN YARIMADASI'NDA MÜSTAHKEM BİR YERLEŞİM YERİ *

MATHIAS BENTER

Hydas müstahkem yerleşim yerinde bugüne kadar 1998 ve 2000 yıllarında yürütülen yüzey araştırmaları ile 2002 yılında yürütülen topografik plan çalışmalarını kapsayan toplam üç dönem arkeolojik araştırma yapılmıştır¹. Küçük Asya'nın batı kıyısında, Karya'nın güneybatı ucunda, Turgut Köyünün yukarısında, müstahkem bir yüksek yerleşim yeri olan Hydas/Hygassos² yaklaşık 300 qkm'lik bir alan üzerinde olup, antik dönemde yoğun bir yerleşime sahne olmuştur.

Ege ile Doğu Akdeniz arasındaki deniz ticaret yolları burada, Rodos açıklarında toplanmakta ve kolaylıkla kontrolü sağlanmaktaydı (Res. 1). Rodos buraya sadece 18 km'lik bir uzaklıkta bulunmaktadır. Şu halde yarımadanın jeostratejik açıdan ilginç bir potansiyel konuma sahip olduğunu

* Çeviren: Vedat M. İnce

¹ Çalışmalara katılanlar; 1998 yılında, Mathias Benter (Mimar, Arkeolog) ve Bakanlık Temsilcisi olarak Tenzile Çabuk (Arkeolog); 2000 yılında, M. Benter, Leila Degen (Arkeoloji Öğrencisi), Marion Krämer (Arkeoloji Öğrencisi), Klaus Krasnik (Arkeolog M.A.), Eckart Sauter (Arkeolog M.A.) ve Bakanlık Temsilcisi olarak Hasibe Akat (Arkeolog); 2002 yılında, M. Benter, Jens Leitloff (Jeodezi Öğrencisi), Jens Alder (Jeodezi Öğrencisi), Volker Grund (Jeodizi Öğrencisi) ile Bakanlık Temsilcisi olarak Meliha Coşkun (Arkeolog). Burada katılımcılara, çalışmaları ve sabırları için teşekkür ederim. Yüzey araştırmalarına izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda, işbirliği için Marmaris Müzesi yönetimine de teşekkür ederim. Ayrıca, bana sürekli sabır gösteren Arkeolog Aliye Usta'ya, ilgisi ve yardımseverliği için Çiğdem Morçöl'e, aynı zamanda Arkeolog Esengül Yılmaz ve Arkeolog Sinan Özbey'e özellikle teşekkür ederim. Johann Wolfgang Goethe-Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsünden Prof. Dr. J.-W. Meyer tarafından görevlendirilmiş olduğum bu çalışma boyunca gösterdiği destekten dolayı özellikle kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

² Bu yüksek yerleşim yerinin adıyla ilgili olarak değişik görüşler vardır. Detaylı bilgi için bakınız R.S. Carter, "The Site on Losta Bay", *IstMitt* 32, 1982a, s. 174f. "Hydas"ta eski tarihlerden günümüze dek yapılmış olan çalışmalar, araştırma sonuç bildirgesinde, özel bir bölümde ele alınacaktır.

söyleyebiliriz. Eğer buradaki yoğun yerleşimin sebebi bölgenin kontrol kabiliyeti değilse, deniz ticaretinden pay alma arzusudur.

Coğrafi özellikleri itibarıyla Bozburun Yarımadası küçük ve kapalı olarak nitelendirilebilecek alanlardan oluşmuştur. 900 m'yi bulabilen, kısmen oldukça dik dağlar arasına sıkışmış çukur vadiler ve dar boğazlar, bu yörenin karakteristik yüzey biçimleridir (Res. 2). Bugün, yarımadanın % 60-70'i ormanlıktır. Yarımadanın güneydoğu kıyıları çoğunlukla kayalık ve dik yamaçlardan oluşmaktadır (Res. 3). Sadece az sayıdaki koy, gemilerin yanaşmasına uygun niteliktedir. Daha fazla sayıda koyun bulunduğu kuzeybatı kıyısında, kayalık kıyıları düz kumsalların konumları, gemilerin yanaşmasına daha uygun bir durum ortaya koymaktadır. Yarımadanın bu yönünde kalan derin koylar, fırtınalı havalara karşı güvenli liman hizmeti de sunuyordu. Arzu edilsin ya da edilmesin, kıyı şeridinde yerleşik insanlarla ticari münasebet de mümkün olabiliyordu. Çok sayıdaki yerleşim yerinin bu tarafta bulunması da bu durumla açıklanabilmektedir. Çoğu yerleşim yerinde akropolden çevredeki pek çok diğer kale görülebilmektedir. Su kaynaklarının genellikle yerleşim yerlerinin yakınında olup en azından barış zamanlarında su gereksiniminin yeterince karşılanmasına hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. Yörede önemli olarak adlandırılabilir yeraltı zenginlikleri bilinmiyor. Demir içerikli taş parçaları ve pek çok demir cürüfları hem Hydas'ın içinde hem de dışında bulunmuştur. Dolayısıyla demir işçiliğine dikkat çekilmelidir³. Yarımadanın kuzeyinde yer alan krom-demir maden yatağından, bugün dahi yararlanılmaktadır⁴. Dağ sırtlarının düz sayılabilecek kısımlarındaki teraslandırılmış alanlar, yörede eski çağlardaki yoğun tarımsal üretime işaret etmektedir. Resim 6'da, Hydas'dan Turgut ovasının her iki tarafındaki teraslar görülmektedir. Saranda'nın doğusundaki yaylada bulunan teraslar, bugün halen kullanılmaktadır (Res. 4).

Şimdiye değin bu döneme ait bu tip müstahkem yerleşmelerden 18 tanesi tarafından bilinmektedir. Bunlara ek olarak çeşitli haritalardaki bilgiler doğrultusunda, bugüne kadar ziyaret etme olanağı bulamadığım başka 3-4 yerleşim merkezinin de var olduğunu belirtmeliyim.

³ Berlin'deki Rathgen – Araştırma Laboratuvarında tahlil edilen 9 cürüf ve taş örneğinin sonuçları, tahminimizi desteklemektedir (Analizler s. 22-26). Yerleşim yerinin hemen her yerinde, değişik yoğunlukta demir cürüflerine rastlanmaktadır. Şimdilik, Hydas'ta ne zaman ve hangi sürede demir işlendiğine dair bir şey söyleyemiyoruz.

⁴ Bunun için bkz: Geological Department of The M.T.A. Institute, Metallogenic Map of Europe/ Turkey 1:2500000, 1972 (?).

Hydas örneğinde de görebileceğimiz gibi, tarafımdan bilinen yerleşim alanlarının pek çoğu dört ortak özellik göstermektedir:

1) Yerleşim yerleri, tepe üzerine kurulu akropolün kontrolü altında bulunmaktadır.

2) Yamaç üstüne kurulu yerleşmeler duvarla çevrilidir.

3) 18 yerleşim yerinin 12'sinde savunma duvarları Kyklobik duvarlardan oluşmaktadır.

4) Yerleşim alanının çok da uzağı sayılmayacak bir noktasında şehir duvarlarının önünde en geç arkaik dönemde yapılmış olan bir tapınak bulunmaktadır.

Bu yerleşim yerlerinin herhangi birisinin büyüklüğü ya da diğer özellikleri ile merkezi bir işleve sahip olduğunu söylemek zordur⁵. Syme Körfezinin içindeki koyun kuzey doğusunda bulunan Saranda buna bir istisna olabilir. Yaklaşık 100 m. yükseklik ile deniz kenarında kurulmuş olan şehir, tahminen 8 ha büyüklüğünde bir alanı kapsıyordu. Yarımada bulunan diğer yüksek yerleşim alanlarına göre, en geniş tarımsal amaçlı hinterland alanıdır. Denizden gelebilecek ani baskınlara karşı korunaklı olacak kadar kuytu, ancak, Rodos yolunu gözleyebilecek ve bu istikametten gelecek olan gemilere uğrak yeri olacak kadar da açık.

Yerleşim yerlerinin kendi aralarında oluşturduğu sistem, Klasik ve Hellenistik dönemlerde de iki basamaklı bir hiyerarşi görünümündedir. Arazide tek olarak ya da kümeler halinde çiftlik yerleşmeleri ikinci grubu oluşturmaktadır. Bunların duvar kalıntılarında vadi kenarlarında, tepe üzerindeki müstahkem yerleşimlerinin aşağısında rastlanmaktadır (Res. 5).

İlk kez W. Held tarafından yürütülen çalışmalar sırasında, Loryma civarındaki bazı çiftliklerde bulunan keramikler, klasik, dolayısıyla Hellenistik zamana dayanan bir kullanımı belgelemektedir⁶. Bu bölgede yapılacak diğer araştırmalar da bunu destekleyecek sonuçlara ulaşırsa, yarımadaının arkaik zamanda tek tip bir şehirleşme geleneğine sahip olduğu anlaşılır. Güneybatı Küçük Asya'da yani Karya'da, kültürel öğelerin şehirleşme geleneğini şekillendirecek bazı şartlar getirmiş olması muhtemeldir. Ben bunun,

⁵ Bu, M.Ö. 2. yy.'a ait olduğu tahmin edilen pek çok yüksek yerleşim yerinin kuruluş aşaması ile ilgilidir.

⁶ W. Held tarafından sözlü olarak verilen bilgi. Chernesones'deki yerleşim yeri yapılarının tarihsel arka planı için: W. Held, "Loryma in Karien", *IstMitt* 49, 1999, s. 159ff. ve bu ciltteki makalesi.

Amphiktyone olarak tanımlanan, Karyalı ya da Yunan politik ve dini bir merkezi olan bir yerleşim birliği olduğunu düşünüyorum. Kastabos'un böyle bir yer olabileceği muhtemeldir. Cook 50'li yıllarda Hemithea'nın kutsadığı tapınaklardan birini ortaya çıkarmıştır. O bunu bölgesel bir ibadet yeri ve merkezi işlevi olan bir yer olarak yorumlamıştır. Çünkü burada zaman zaman Amphiktyone'yi ilgilendiren politik kararlar verilirdi⁷.

Bozburun Yarımadası görece olarak homojen bir kültür bölgesi olarak nitelendirilebilir. Gerek yarımada olmasından, gerekse kapalı konumundan kaynaklanan nedenlerden ötürü, kolay bir şekilde gözlemlenebilecek bir yerleşim alanı söz konusudur. Müstahkem yollardan oluşan bir ağ, tepelerdeki yerleşim yerlerini, kutsal mekanlar ya da liman olarak kullanılan koyları birbirine bağlamaktadır. Yarımadanın güneyinde bu yollar kısmen hala kullanılmaktadır. Bu nedenle kanımca modern etkilerin az olduğu yerleşim biçimlerinin ve bunlara bağlı altyapı öğelerinin incelenmesi için uygun bir yöredir. Araştırma projesinin uzun vadedeki amacını bu durum oluşturmaktadır. Bu polis tipi yerleşim yerinin kuruluş aşaması özellikle dikkat çekicidir. İlk kampanya için verilen izin, etkinliklerimin sadece Hydas'ta gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Geçici araştırmalarım ve düşüncelerim görüldüğü kadarıyla Hydas'ın ilk yerleşim dönemi olan "Kyklobik" dönemle sınırlı. Bozburun Yarımadası'na yönelik bugüne kadar yapılan araştırmalar bu bölgenin ilk yerleşim dönemini Arkaik Çağ'da olduğunu göstermektedir⁸.

Savunma duvarıyla çevrelenmiş olan yerleşim yeri ve kale, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan 6 km uzunluğundaki bir dağ sırasının en dar yerinde, kayalık bir sırt üzerine kurulmuştur (Res. 2 ve 5). Akropol deniz seviyesinden 270 m yüksektedir. Akropolün batısındaki yamaç üzerinde genişleyen yerleşim alanının en alçak noktası ise deniz seviyesinin yaklaşık 200 m üzerindedir. Bu alan doğu-batı yönünde maksimum 350 m, kuzey-güney yönünde ise 200 m'lik bir genişliğe sahiptir. Duvarla çevrelenmiş yerleşim alanı akropol ile birlikte yaklaşık 3,5 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. 1,5 ha'lık ve dört tarafı dağlarla çevrili vadi, yerleşim bölgesinin batısında yer alır. Suyun akıntısı bir çift duvar ile kapatılmıştır. Ancak kayalıklar batı istikametinde geçit vermektedir. Bu korunaklı ve saklı alanın en

⁷ J. M. Cook, *The Sanctuary of Hemithea at Kastabos* (1966) s.159; W. Held, "Loryma in Karien", *IstMitt* 49, 1999, s. 164.

⁸ Cook (Bkz. dn. 6), 1999, s. 166; P. M. Fraser - G. E. Bean, *The Rhodian Peraea and Islands* (1954) s. 94ff.; Carter (Bkz. dn. 1) 1982a, s. 174f.; Carter, "The 'Stepped Pyramids' of the Loryma Peninsula", *IstMitt* 32, 1982b, s. 176ff.

azından geçici süre için kullanıldığı tahmin edilir (Örneğin, hayvan sürüleri için ağıl olarak).

Hydas geniş bir görüş açısına sahiptir. Kuzeyde Hisarönü koyunu görmek mümkündür. Bu koy yine kendisi gibi bir yerleşim alanı olan Bybasos'un (Erine) etki alanı içindedir (Res. 6). Resmin ortasında, deniz seviyesinden yaklaşık 450 m yüksekliği ölçülen Köklüdağ yerleşim yeri (Hygassos ?) görülmektedir. Ancak söz konusu yerin Hygossos olup olmadığı şimdiye dek kesin olarak anlaşılamamıştır. Kastabos'u şehir dışındaki tapınak olarak, Cook'un ortaya çıkardığı Hemithea'ya ilişkilendirmek mümkündür. Ön tarafta, bugün Hydas'a ulaşımı sağlayan Turgut Köyü görülüyor. Batı istikametinde deniz görülmektedir (Res. 7). Resmin ortasında küçük bir ada olan Nimos'un en yüksek tepesi görülmektedir. Syme'nin kuzeyinde, Selimiye'nin batusındaki dağ zinciri görülüyor. Sağ taraftaki dağ silüeti Reşadiye Yarımadasının parçasıdır. Güney istikametinde Selimiye Koyu görülmektedir. Muhtemelen, yarımadanın iç taraflarında bulunan ve henüz tespit edilmemiş olan iki yerleşim yeri tarafından liman olarak kullanılmıştır. Doğu istikametinde ise daralmakta olan Turgut Ovası görülür (Res. 8). Ovanın solundaki dağlarda henüz araştırılmamış isimsiz bir yerleşim yeri bulunmaktadır.

Turgut Köyü'nden Hydas'a dar bir patika üzerinden ulaşılır. Bu yol bugün hala bir iki yerinde olasılıkla antik çağdan kalma Kyklobik istinat duvarlarıyla desteklenmekte olup, Hydas'ın duvarlarının aşağısında yer alan küçük bir çukur vadinin kenarında kaybolmaktadır.

Çukur vadinin yamaçlarındaki iki alanda çok sayıda basamaklı monolit bloklardan oluşan mezar kapakları bulunmuştur (Res. 9). Mezarlar ne yazık ki kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Bu çukur vadinin batusında benzer durumda üçüncü bir nekropol daha yer almaktadır⁹.

Bu çeşit mezar kapakları Bozburun Yarımadası'na özgüdür. Bugüne değin bildiğim müstahkem tepe yerleşmelerinin hepsi, yakın çevrelerinde bu tip mezarları içeren nekropollere sahiptir. Az sayıda yazıtın ele geçmesi sebebiyle, mezarlar, Hellenistik ile Klasik dönemlere tarihlendirilir¹⁰.

⁹ *A.g.e.* s. 176.

¹⁰ W. Blümel, "Die Inschriften der rhodischen Peraia", *IK* 38 (1991) s. 92.

Akropolün kuzeyinde, vadi tabanından yaklaşık 35 m yükseklikte, vadeden ulaşılması zor bir kayalık yükselti üzerinde kurulu bir mausoleum bulunmaktadır (Res. 10, Tab. 24). Mezarın güney tarafındaki küçük bir terastan daha büyük bir terasa çıkan bir merdiven bulunmaktadır. Mezar odasının duvar örgüsü kaba işlenmiş poligon taşlardan oluşmaktadır. Uç noktası düzeltilmiş, dik piramit biçimindeki bir çatı, kübik mezar yapısının tavanını örtmektedir. Mezar yapısı kireçli beyaz bir sıva ile kaplıydı. Piramidin tabanındaki pervaz üzerinde, dört oturan aslan izine rastlandı. Yazıtın öğrendiğimize göre, bu aslanlar mezarı koruyorlardı. Giriş üzerindeki girişte, çevirisi Merkelbach'a¹¹ ait olan şu sekiz Yunanca satır bulunmaktadır: "Siz, beyaz dişli hayvanlar, bu temiz yerde durun. Ben, en yüksek yerde durup bir hainin gelmemesi ve zarar vermemesi için nöbet tutacağım. Çünkü bu savaşta ölmüş Diagoras adlı bir adamın, adını babasının Aristomacha koyduğu tanrıçaya benzer karısının mezarıdır. O, mükemmel çocukları ve iffetli fikirleriyle bilinirdi".

Bu mezarı Diagoras'ın bir anıtı ile onurlandırılmış olarak düşünebiliriz. Aslan figürlerinin muhtemelen apotropik işlevleri vardı. Bu mausoleum, Blümel tarafından yazıya dayanılarak İ.Ö. 4. ya da 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir¹².

Bir başka mezar çeşidine ise, Akropolis'in 70 m kadar altında, kuzey yamacındaki küçük bir mağarada rastlanmaktadır. Mağarada, toprak zeminde yaklaşık bir metre kadar kaçak kazı yapılmış ve geç antik döneme ait yarısı tahrip edilmiş bir kiremit mezar ortaya çıkarılmıştır (Res. 11)¹³. Mağaranın önündeki toprak yığınında ve mağaranın içinde en az dokuz insan iskeleti ve bunun yanı sıra, bazıları geniş hacimli kaplara ait olan pek çok boyalı parça ve geç antik döneme ait çatı kiremitleri bulunmuştur¹⁴. Yine kaçak kazılar sırasında ortaya çıkarıldığı anlaşılan taş yapı parçaları bize, mağara önünün eski zamanlarda nekropol olarak hizmet verdiği ve mağara-

¹¹ *A.g.e.* s. 93.

¹² *A.g.e.* s. 93.

¹³ Fethiye müzesinde, karşılaştırma imkanı veren, orijinal parçalı ve rekonstrüksiyonu yapılmış bir kiremit mezar bulunmaktadır. Müze arkeologları tarafından Bizans dönemine tarihlendirilmiştir. Fethiye Müzesi arkeoloğu Hüseyin Köktürk'ün sözlü olarak verdiği bilgi. Karşılaştırma imkanı veren, ancak kapaksız, kare ve toprak plakalardan oluşan mezar yapıları Kameiros ile Rodos'taki Ialysos'da bulunmaktadır. Bunlar M.Ö. 6 yy.'a tarihlenmektedir; J. Boardman; D.C. Kurtz, *Tod und Jenseits bei den Griechen* (1985) s. 207, Resim 62 a, b.

¹⁴ İskelet kalıntıları L. Degen tarafından çalışılmıştır. Raporu, hazırlık aşamasında olan sonuç bildirgesinde yer alacaktır. Buradaki çalışmada ise sayfa 20'de bulunmaktadır.

ranın da Ossarium olarak kullanıldığı izlenimini vermektedir. Yazının sonunda, mağara kaya oyuğundaki keramik bulgulara tekrar değinilecektir.

Hydas'ın savunma duvarlarının batısı ve güneyindeki yamaçlarda muhtemelen farklı tipteki daha eski mezarlar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi kent duvarları içinde yer almaktadır. Ben bunları hipoje olarak tanımlıyorum ve sayıca az oluşları ve büyüklüklerinden ötürü aile mezarları olduklarını düşünüyorum. Bir kaç defa kullanıldıklarını sanıyorum. Bunlardan iki tanesi (Mezar 1 ve 3) ile intramural mezar 2, iyi koruna gelmiş, ancak muhtemelen önceden soyulmuştur (Res. 12). 6 m'yi bulan uzunluktaki mezar odaların yapımı sırasındaki kimi örneklerde, kaya içindeki doğal oyuntular kullanıldığı gibi, işlenmemiş taşlar da duvar olarak kullanılmıştır. Mezar 3'ün tavanı, ağırlığı iki tonu bulan dört taş blokla kapatılmıştır. Mezar 1 ve 3'ün dar ve alçak girişli cephe duvarları oldukça iyi korunmuş olup, dromos özelliği göstermektedir. Yaklaşık 10 m uzunluğunda bir taş dizisi, girişin sağ yanından cephe duvarına dayanır. Sol yanda ise dromos duvarı doğal bir kayadan oluşmaktadır.

Üç tarafı kayalar sayesinde ayakta kalabilen mezar 3'ün yakınındaki mezar 4'ü, kemik buluntuları, silah, bronz objeler gibi mezar hediyeleri sayesinde tespit etmek mümkün olmuştur. Muhtemelen mezar, depremden zarar görmüş ve bu sırada güney duvarı yıkılmıştır. Mezarın yıkılmış olmasına rağmen mezar hediyelerinin yerinde kalması ancak bu şekilde izah edilebilir. Ayrıca yüzeyde bulduğumuz az sayıdaki parça arasında batı duvarı önünde tamamen ezilmiş bir kafatasına ait kemik kalıntıları ile önceden bahsi geçen silaha ait demir parçalar bulunmuştur. Bunlar iki mızrak ucu, tek tarafı keskin dövüş bıçağı, hançer ve Naue-II kılıcı ile 2 bronz fibulaya ait parçalardır (Res. 13). Subminos Çağından Geometrik Çağa kadar uzanan Girit mezarları, burada bulunan kılıçla kıyaslanabilecek nitelikte eserlerin en çok bulunduğu mezarlardır¹⁵. Aynı şekilde Kıbrıs'tan da iki kıyaslanabilir kısa kılıç bilinmektedir¹⁶.

¹⁵ A. M. Snodgrass, *Early Greek Amours and Weapons* (1964) s. 97f.; I. Kilian-Dirlmeier, *Die Schwerter in Griechenland (außerhalb der Pelopones), Bulgarien und Albanien*, "PBF IV", 12 (1993) s. 105f., Taf. 42; J. N. Coldstream - H. W. Catling (Ed.), "Knossos North Cemetery", *Early Greek Tombs*, II (1996) s. 577f. Taf. 287, 291.

¹⁶ Snodgrass, 1964, s. 108 (Tab.: Typ IA).

Hançere ilişkin kıyaslanabilir bir parça şimdiye değin bulunamadı. Girit'te ve Tesalya'da, Geç Geometrik ya da Oryantalizan Döneme ait mezar buluntuları arasında az çok benzerlik gösteren örneklere rastlanır¹⁷.

Ele geçirilen fibulaların kıyaslanabileceği örneklerle öncelikle İalysos'ta rastlıyoruz. Ancak Girit'ten örnekler bulmak mümkündür. Hilal biçimli fibulalar Subminos'dan Geç Geometrik'e kadar uzanan bir döneme tarihlenmektedir¹⁸. Söz konusu buluntu grubunun birbirini takip eden birkaç gömüye ait olabileceği olasılığına da göz önünde bulundurmak zorundayız.

Kentin karşısında, kuzeybatıda yer alan küçük bir plato üzerinde bir kutsal alan bulunmaktadır. Çok sayıda hayvan figürinine, bir adet insan figürinine ve birçok yağ kandiline ait parçaların burada bulunması bu sanıya dayanak oluşturmaktadır.

Liman, Hydas'ın aşağısında güney yönünde kimi yerlerde dik kaya duvarlarından oluşan sahilde kurulmuştur (Res. 14). Duvarların bir bölümü diğer bir takım yapı kalıntılarıyla birlikte deniz suları altındadır. En az üç yapı oldukça belirgin ve temel kalıntıları ile şekiller bizim tahminimizi doğrulayan işlevlere işaret eder (Res. 16). Doğu tarafındaki, kuzey-güney istikametindeki uzun yapı, aynı ebattaki odalara sahiptir (3,5 x 3,5 m). Bu bir depo yapısı olarak yorumlanır. Bir "kule" olarak tabir edilen bu kare şeklindeki yapıdan, 2 m genişliğinde kyklobik duvarı günümüze gelmiştir. Bunun batısında, muhtemelen "liman idaresi" olarak kullanılan, temelleri daha farklı olan büyük bir yapının kalıntıları vardır. Falezin 2 m üstünde güneşte kurutulmuş kerpiçten yapılmış yapının kalıntıları görülebilmektedir. Harabenin yangın geçirdiği ve bu yangın sırasında kerpiçlerin sekonder olarak piştiği anlaşılmaktadır.

Limana ait inşaa alanı 1 hektar olarak tahmin edilmektedir. Ancak daha geniş olabileceği de düşünülebilir. Liman inşaatından önce de bazı binaların mevcut olup olmadığını yanıtlayacak durumda değiliz. Şimdiye kadar iki yapım aşaması gözlenmiştir. Liman ile yerleşim yeri arasındaki bağlantı ise henüz net değildir.

Hydas, en az beş değişik yapım aşaması göstermektedir. Duvar tekniği ve taş işçiliğine dayanarak dördünü birbirinden ayırabiliriz: Bizans,

¹⁷ *A.g.e.* s. 100f.

¹⁸ E. Sapouna-Sakellarakis, "Die Fibeln der griechischen Inseln", *PBF* XIV, 4 (1978) s. 69f. Taf. 19-26 (Fibeln der Typen IV b/c); E. Caner, "Fibeln in Anatolien I", *PBF* XIV, 8 (1983) s. 42f. Tab. 6.

Hellenistik ve Arkaik ile en eski olanı ve tarafımdan “kyklobik“ olarak adlandırılan evrelerdir. Bu kyklobik duvarlar, üzerlerine başka yapılar inşaa edilmiş olmasına rağmen, yapılan tarama sonucunda ortaya çıkarılmış ve Hydas haritasına işlenmiştir (Res. 15). Bugünkü veriler Kyklobik evrenin Geç Bronz ile Erken Demir Çağ'a tarihlendiğini göstermektedir¹⁹.

Aşağıda ilk yerleşme dönemi kalıntularına ilişkin gözlemlerimi tanıtmakla yetineceğim. Kent içinde birbirinden bağımsız üç müstahkem alan söz konusudur. Aşağı kale, yukarı kale ve batı yamacındaki yerleşme.

Yukarı kalenin güneyindeki bir kesimin dışında savunma duvarının geçtiği yerleri takip etmek kolaydır. Kyklobik duvarlar kimi yerde 8 m'lik bir yüksekliğe ulaşmaktadır. Tüm kesitlerde doğrusal olarak uzanmaktadır. Bükülmüş kesimler daha geç dönemlerde yapılmıştır. Yukarı kale dışında kuleye rastlanmaz. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda bu tesisin tek bir aşamada inşaa edildiği görülmektedir. Yine de iki aşamalı olarak düşünmek mümkün: İlkinde yukarı ve aşağı kaleler inşaa edilmiş, sonra da batı yamacındaki yerleşim yeri kurulmuştur.

Kente 2,5 m genişliğinde, 5 m yüksekliğinde bir bastion tarafından kısmen kapatılarak korunan bir kapıyla girilir. Kapının bugün sadece güneydeki tarafı ayakta. Dışa çıkıntılı konstrüksiyonu görülebilir (Res. 17). Daha küçük olan bir diğer kapı ise kuzeybatıda olup neredeyse tamamen koruna gelmiş bir durumdadır. Daha çok gizli bir giriş görünümündedir (Res. 18). Nitekim vadiden bu kapıyı görmek mümkün değildir.

Çok sayıda kaçak kazının ortaya çıkardığı duvar kalıntulardan anlaşıldığı kadarıyla, tahkimli kent Hellenistik ve Geç Antik dönemlerde oldukça yoğun bir yerleşmeye uğramıştır.

Birkaç odası bulunan bazı yapıların işlevi bilinmemektedir. Geniş bir merdivenle aşağı kaleye açılan girişin iki yanında iki yapı kompleksi karşımıza çıkar. Eski merdivenin üzerini kapatan duvar dördüncü yapım aşamasının özelliklerini göstermektedir. Açıklanması gereken bir nokta da, bu forma

¹⁹ Müstahkem yerleşim yeri fenomeni ve onların M.Ö. 13 yy. sonlarında, Ege-Doğu Akdeniz havzasındaki oluşumun arka planı, J. Rutter, *Cultural Novelities in the Post-Palatial Aegean World: Indices of Vitality or Decline?*, adlı eserinde ; W. A. Ward – M. Sharp Joukowsky (Ed.), “The Crisis Years: 12th Century B.C. From beyond the Danube to the Tigris (1992)” s. 68-70 ve 1999 yılı uluslararası Dublin Workshop'un katılımcıları (V. Karageorghis –E. Morris [Ed.], *Defensive Settlements of the Aegean and the Eastern Mediterranean after c. 1200 B.C.* [2001]) tarafından tartışılmıştır. Bunun için bakınız K. Novicki, “Defensible Sites in Crete c. 1200- 800 B.C. (LM IIIB/IIIC through Early Geometric)”, *Aegeum* 21 (2000).

sahip daha eski bir duvarın olup olmadığıdır. Merdiven duvarının arkasında 90 derecelik bir açıyla devam etmektedir. Mevcut merdivenden hareketle yukarı kalenin batı tahkimatında bir giriş olduğu tahmin edilmektedir.

Aşağı kalenin kuzey kısmında, oval bir eve ya da “temenos“ tarzı bir yapıya ait olabilecek temel taşları görülmektedir. Bu temel taşları ile şehir duvarının karşısına inşaa edilmiş olan, sağa köşeli yapı arasında 30-40 cbm'lük bir sarnıç bulunmaktadır.

Yukarı kalenin girişi iki yapı tarafından tutulmaktadır. Yukarı kalenin batısındaki alan, doğruya doğru gidildikçe yavaş yavaş yükselmektedir. Yukarı kalenin doğu tarafı 3-4 m yükseklikte ve dağ tepesi ile aynı hizadadır.

Burada 1,5 m yüksekliğinde, 11,5 m uzunluğunda ve kuzeybatı-güneydoğu istikametinde inşaa edilmiş bir apsidli evin duvar temelleri görülmektedir (Res. 19). Tahminen üzeri kapalı olan ön kısım ile birlikte bu ebatlar 15,5 m uzunluk ve 5,7 m genişliğe varmaktadır. İç taraftaki duvar temelleri düzensizdir. Buradan hareketle, evin temelinin, taşların yerleştirilmesi ile şekillendiğini söyleyebiliriz. Yükselen duvarların, kerpiç mi yoksa ağaç destekli birbirine geçmeli malzemenin mi olacağına, yine buna göre karar veriliyordu. Yukarı kalede tehlikeye açık olan bu binanın hangi döneme ait olduğu ve nasıl bir görevi olduğu hakkında şimdilik bir bilginiz yoktur²⁰. Kuzeyde, apsidli evin karşısında dik açılı yapılar görülmektedir.

Yukarı kalenin doğusunda bir başka tapınak vardır. Üç bölmeli Bizans kilisesine ait olan bir harabenin içindeki molozlardan arkaik yağ lambası parçaları, boğa figürü parçaları ve arkaik terrakotto figürinlere ait 5 parça bulundu (Res. 20). Çok katkılı kırmızı kahverengi hamurlu yüz parçaları yaklaşık 20 cm yüksekliğinde bir heykele aittir. Diğer parçalar gerçek boyutunun 2/3 oranında, açıkbej ve hamuru az katkılı olan heykele aittir.

Kent içine dağılmış çok sayıda sarnıç dikkat çekicidir. Beş sarnıçtan ikisi akropol tarafında ve üçü de asıl yerleşim alanı civarındadır. Akropolün batı tarafındaki sarnıçın büyük bölümü korunmuştur. Bu formuyla, tahminen Bizans Döneminde inşaa edilmişti. Bununla birlikte, şimdiki

²⁰ Apsidli ev, Ege ve çevresindeki sahillerde kalkolitik ile arkaik çağ arasında sürekli olarak değişen işleve sahip yapı tipi ile görülmektedir. Karşılaştığımız: K. Verne, *The Megaron during the Aegean and Anatolian Bronze Age* (1993); J. Warner, “The Megaron and the Apsidal House”, *AJA* 83, 1979, s. 136, s. 138, s. 143 – 147; B.Kull, *Demircihöyük V. Die Mittelbronzenzeitliche Siedlung* (1988) s. 90, bkz. dn. 501; S. Sinos, *Die vorklassischen Hausformen in der Ägäis* (1971) s. 82-84; G.Hiesel, *Späthelladische Hausarchitektur* (1990) s. 200-202; F. Lang, *Achaische Siedlungen in Griechenland. Struktur und Entwicklung* (1996) s. 78-86.

kadar, üzerlerine başka yapıların inşa edildiği 15 sarnıç tespit edildi. Yerleşim alanındaki bir sarnıcı diğer sarnıçlardan ayıran özellik, iç kesimindeki basamaklardır (Res. 21). Sarnıçlara ait bazı kapaklar insitu durumunda bulunmuştur.

Akropol yakınındaki yerleşim yerinin, geçen yüzyıl içerisinde çok fazla değişiklik göstermediği izlenimi edinilmektedir. Aynı izlenim çoğunlukta yerleşim yerleri için de geçerlidir. Yerleşimlerin son aşamasında, yani Bizans döneminde, yukarı ve aşağı kalenin daha yoğun kullanıldığı görülür. Büyük bir kapısı olan bir duvar, yukarı kaleyi iki eşit parçaya böler.

Kyklobik savunma duvarlarının işçiliğine ilişkin aşağıdaki saptamalar yapılmıştır. Harçsız duvarlar doğrudan ana kaya üzerinde yer alırlar. Çeşitli yerlerde daha sağlam ve iyi bir örgü oluşturmak amacıyla işlenen kısımlar seçilebilmektedir. Yapılarda iyi seçilmiş işlenmemiş taşlar kullanılmış olup, savunma duvarıyla kıyaslandıklarında daha masif bir örgü göstermektedirler. Köşelerden 3-4 m mesafede, duvarların dayanıklılığını arttırmak için yatay düzenden polygonal düzene geçilmiştir. Kent duvarlarında kullanılan taşların farklı büyüklükleri dikkat çekicidir. Ağırlığı 8 tonu bulan örnekler kadar çeşitli büyüklüklerde taşlar kullanılmıştır. Duvar kalınlığı 1,6-1,8 m arasında değişmekte olup ön ve arkada birbirine kenetlenmiş iki paralel taş dizisinden oluşmaktadır. Dolgu mevcut değildir. Dış dizi ile iç dizideki büyük taşların küçük taşlara oranı 2:1'den 3:1'e kadardır. Taşların özenle sıkıştırılmadığı görülmekle birlikte, bu depremlerden de kaynaklanmış olabilir. Duvar içindeki çok sayıda çatlama taşların durumu da aynı nedene bağlanabilir.

Yerleşimin tüm yüzeyinden keramik toplanmamıştır. Çoğunlukla yerleşim alanının iç ve dış kesimlerinde belli bölgeler tercih edilmiştir. Savunma duvarının temele kadar yıkılmış olduğu dik yamaçlar ve pek çok kaçak kazı molozları öncelikli tercih edilen alanlardır.

Resim 22'de Geometrik ile Erken Bizans Dönemini kapsayan bazı keramik parçaları görülmektedir. Bu parçalar şimdiye kadar gösterilen diğer buluntularla birlikte yerleşim aşamaları ile zaman dilimlerine ait yapılarımız tahminlerin dayanaklarıdır²¹.

²¹ Bu keramik E. Sauter tarafından çalışılmaktadır. Seçilmiş 11 parça ve bir kap, sayfa 13'de anlatılmıştır. G. Cankardaş-Şenol, mühürlü saphı amfora üzerinde çalışmaktadır. Çalışmalar, hazırlık aşamasında olan yayınlarda yer alacaktır. Özet niteliğindeki bir makale sayfa 18'de yer almaktadır.

Resim 23-28, 31 ve 32'de Geç Minos-Geç Miken IIIC dönemlerinden Sub-Miken dönemine ait keramikler görülmektedir²². En fazla parça, yukarı kalenin güneybatı köşesinden ve mağara önündeki kaçak kazı molozlarından ele geçmiştir. Bulunan parçalar orta boy ve büyük boy kaplara ait parçalardır. Buna uygun olarak keramik parçalarındaki katkı boyutu orta ince ve kabadır. Çoğunlukla yerli üretim olduğunu düşündüğümüz keramiklerin altın-gümüş mika katkılı, kısmen kuarz kumlu, kısmen de gri ya da kırmızı kahverengi taşçıklı ve kalkerli olması doğru tarihlendirmeyi destekleyen özelliklerdir.

Süslemeler için kullanılan bezemeler adı geçen dönemde kullanılan tipik bezemelerdir²³. Bunlar soluk parlak tonda bir dizi şerit bezeme (Res. 23.1-9), tarama (Res. 25.1-3)²⁴ ve yatay çift kontur (Res. 23.14)²⁵, tek çizgi ve paralel şeritler (Res. 25.10-13, 15-19, Res. 26.2, Res. 28.1 ve 6)²⁶, yatay ya da dikey işlenmiş değişik spiral formlar ve elle çizilmiş konsantrik dairelerdir (Res. 25.5-8 ve Res. 26.1).

Resim 24.1'de beyaz hamurdan yapılmış bir testinin kulbunda ve kulp çevresinde kahve-rengi boya izleri gözükmemektedir. Resim 31'de Minos etkisini ispatlayan bir buluntu görülmektedir (Granary Stile, GH IIIC orta – geç)²⁷. Boyalı olmamasına karşın çizik bezemeler ile süslenmiş ve sol kulbunda dikey çentikler bulunmaktadır²⁸. Bu durum, siyah üzerine beyaz ve beyaz üzerine siyah boyalı parçalar için de geçerlidir²⁹ (Res. 23.7 ve 8).

²² Bazı parçaları, süslemelerine istinaden daha eski dönemlere tarihlendirmek mümkündür. Örneğin; üçgen ve çapraz taranmış olan parça (Res. 25.1 ve 3). Bakınız P. A. Mountjoy, "Mycenaean Pottery from South Rhodes", in: S. Dietz (Ed.), *Proceedings of the Danish Institute at Athens*, I (1995) s. 21-35.

²³ F. Schachermeyr, "Griechenland im Zeitalter der Wanderungen". *Die Ägäische Frühzeit* IV (1980) s. 64-94; P. A. Mountjoy, *Mycenaean Decorated Pottery: A Guide to Identification* (1986) s. 134-154; Mountjoy, "The East Aegean-West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaean and the Kingdom of Ahhiyawa", *AnatSt* 48, 1998, s. 33-67; Mountjoy, "Late Minoan IIIC / Late Helladic IIIC: Chronology and Terminology", in: P. Betancourt - V. Karageorghis - R. Laffineur - W.-D. Niemeier (Ed.), *Meletemata*. FS H. Wiener, *Aegaeum* 20, II (1999 a) s. 511 ff.; J. Vanschoonwinkel, "L'égée et la méditerranée orientale à la fin du IIe millénaire" (1991); *Rutter* (Bkz. dn. 18), 1992, s. 65-67; G. Cadogan, "LM IIIC Pottery from the Kephala Tholos Tomb near Knossos", *B&A* 62, 1967, s. 262 ff.; M. Benzi, "Mycenaean at Iasos? A Reassessment of Doro Levi's Excavations", in: R. Laffineur - E. Greco (Ed.), *Emporia. Aegaeum* 25 (2005) s. 205-216.

²⁴ Mountjoy (Bkz. dn.21), (1999 a), passim; Mountjoy, *Regional Mycenaean Decorated Pottery* II (1999 b) s. 1086, Res. 443, 17. 18.

²⁵ F. Schachermeyr, *Kreta zur Zeit der Wanderungen. Die Ägäische Frühzeit* III (1979) s. 151-153.

²⁶ Mountjoy (Bkz. dn. 21), (1986), s. 156 f.; Mountjoy (Bkz. dn. 23), (1999 b) s. 985 ff.

²⁷ Schachermeyr (Bkz. dn. 22), 1979 s.178 ff.

²⁸ W. Voigtländer, "Umrisse eines vor- und frühgeschichtlichen Zentrums an der karisch-ionischen Küste", *AA* 1986, s. 623. 648 Res. 23; A. Kanta - N. C. Stampolidis, "Orné (AIIIY) in the Context of Defensive

Biri dışında altısında iç kısmı monokrom ve tahminen derin bir kaba ait olan ağız parçaları GM/GH IIIC'ye tarihlenmektedir (Res. 28.1-6). İç kısmı kalınlaştırılmış içbükey ağız (Res. 28.1 ve 4) "reserved bands" (Res. 28.2 ve 5) ve çerçeve içinde dalgalı şeritler (Res. 2 ve 6) bu tarihlendirmeyi desteklemektedir³⁰. İç ve dış boyalı, kalın çeperli ve alt yüzeyi işlenmemiş küçük bir kaba ait parça, minos "conical cups"ı çağrıştırmaktadır (Res. 28.7). Kulplar arasında bir üzenği kulplu testinin tutamağı dikkat çekmektedir (Res. 24.5). Tek kulplu, iç kısmı dışbükey profilli dudak, sapında dalga şeridi ve dikey yönlü dalgalı çizgileri ile omuz kısmı incelikle boyanmış olan testi (Res. 26.1) GH IIIC erken - geç döneme tarihlenmektedir³¹. Kulpları yatay ve dalga şeritleri ile bezeli bir kasenin ağız profili bakımından karşılaştırma imkanı veren örnekler Milet'in Miken dönemlerinde rastlanmıştır³² (Res. 26.2).

Karından kulplu amphora (Res. 27) parçaları bana 1999 yılında bir çalışma sırasında Turgut Köyünün bir yerlisi tarafından verildi. Aynı zamanda bu kişi bu parçaların, benim 1998'den beri bildiğim ve adı sıkça tekrarlanan mağaradan olduğunu da ilettili. 2000 yılındaki çalışmada bu kaba ait 12 parça daha bulundu. Formuna ve süslemesine (saçak şeritli, içi noktali dört spiral, spiraller arasında içi noktali satranç tahtası) dayanılarak, bu karından kulplu amphora GH IIIC ile Sub-Miken dönemlerine tarihlenir³³.

İç ve dışı düzleştirilmiş, el ile şekillendirilmiş az sayıdaki mineral katkılı parçalar da mağara önünde bulunmuştur (Res. 32). Bunlar, açık kaplara ait parçalardır: kenarları dikey ya da hafif dışa eğimli üç kase, bir tabak ve bir karın parçasıdır. Açık gri pithos parçası üzerindeki kabarıklık sonradan parmak ile bastırılarak yapılmış süslemeyi göstermektedir. Parmakla çizilmiş

Settlements of the End of the Bronze Age", in: V. Karageorghis - Ch. E. Morris (Ed.), *Defensive Settlements of the Aegean and the Eastern Mediterranean after c.1200 B. C.* (2001) 101 Res. 6. 11-15.

²⁹ J. L. Davis, The Earliest Minoans in the South-East Aegean: A Reconsideration of the Evidence, *AnatSt* 32, 1982, s. 41; F. Schachermeyr, *Mykene und das Helitlerreich* (1986) s. 37; P. M. Warren, "Late Minoan III Pottery from the City of Knossos", in: E. Hallager - B. P. Hallager (Ed.), *Late Minoan III Pottery. Chronology and Terminology* (1997) 168f. Res. 20. Burada gösterilen örneklerin tamamı GM IIIC'den daha geç dönemlere tarihlenmektedir. (OM I'den GM IIIA2'ye kadar).

³⁰ Mountjoy (Bkz. dn. 22), (1999 a) passim.

³¹ Mountjoy (Bkz. dn. 22), (1986) s. 134-154; Vanschoonwinkel (Bkz. dn. 22), 1991

³² W.-D. Niemeier'in sözlü olarak verdiği bilgi.

³³ Schachermeyr (Bkz. dn. 24), 1979. s. 122-220; Schachermeyr (Bkz. dn. 22), (1980) s. 99-163; Mountjoy (Bkz. dn. 21), (1995), s. 24f. Res. 4c; Mountjoy (Bkz. dn. 23), (1999b), s.926, Res. 379, 202, 1014, Res. 413, 81; A. Kempinski, "Megiddo. A City-State and Royal Center in North Israel", *Materialien zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie* 40 (1989) s. 75-77 Res. 29, 4.

bir dalga şeridi ile süslenen büyük parça, muhtemelen köseli bir kabin parçasıdır. Bu keramiği, “Handmade burnished ware” adı verilenlerle ilişkilendirmeyi öneriyorum³⁴. Daha önceden tanıttığımız keramik ile aynı zaman dilimine ait olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte söz konusu keramikler çok tartışılan M.Ö. 12. yy. başındaki saray sisteminin çöküşü, göç hareketleri ve “Deniz Kavimleri” nin ortaya çıkışı ile de ilişkili görünmektedir³⁵.

Küçük buluntu olarak Erken Bronz ile Geç Demir Çağ arasında bir yere tarihlenebilecek buluntular “balık kılıcı” desenli yağ lambası parçası (Res. 29) ve Resim 30 (No: 1 ve 2) ve 33’te gösterilen, olasılıkla Minos Dönemine ait olan üç dokuma tezgâhı ağırlığından ikisi sayılabilir³⁶. Çift tarafı delikli dokuma tezgâhı ağırlığı ve yağ lambası parçası mağaranın önünde daha önce bahsi geçen Abri’nin altında kaçak kazı yığıntısı içinde bulunmuşken tek delikli dokuma tezgâhı ağırlığı ise yerleşim alanında bulunmuştur.

Yerleşim tipleri (kıyıya yakın korunmaya elverişli müstahkem bir mekide kurulmuş) ve buluntular dikkate alındığında Minos-Miken kültürüne ait ya da en azından söz konusu bu kültürün etkisinde kalmış göçmenlerin, Erken Demir Çağ’ın başlangıcında Hydas/Hygassos’unu ve Bozburun Yarımadasında bilinen diğer benzer yüksek yerleşim yerlerini kurdukları düşünülebilir. Elde bulunan arkeolojik buluntular benim görüşüme göre henüz söz konusu yerleşimlerin yerel halklar tarafından kurulduğuna dair bir ipucu vermemektedir.

Görsel Malzemeye Ait Kaynakça

1: 500 ölçekli topografik harita J. Alder, M. Benter, J. Leitloff ve V. Grund; keramiklere ait v.s. çizimler. M. Benter, L. Degen ve M. Kramer; bunların dışında kalan planlar, çizimler ve fotoğraflar M. Benter tarafından hazırlanmıştır.

³⁴ J. B. Rutter, “Ceramic Evidence for Northern Intruders in Southern Greece at the Beginning of the Late Helladic IIIc Period”, *AJA* 79, 1975, s. 17-32; Rutter, “Some Comments on Interpreting the Dark-surfaced Handmade Burnished Pottery of the 13th and 12th Century B.C.”, *JMA* 3, 1990, s. 29-49.

³⁵ Detaylı bilgi için bakınız: S. Deger-Jalkotzy, “Innerägäische Beziehungen und auswärtige Kontakte des mykenischen Griechenland in nachpalatialer Zeit”, in: E. A. Braun-Holzinger - H. Matthäus (Ed.), *Die nahöstlichen Kulturen und Griechenland an der Wende vom 2. zum 1. Jahrtausend v. Chr.* (2002) s. 55f.

³⁶ E. J. W. Barber, *Prehistoric Textiles* (1991) s. 104f. Abb. 3.23; J. Carington Smith, “Spinning and Weaving Equipment”, in: W. MacDonald - N. Wilkie (Ed.), *Excavations at Nichoria in Southwestern Greece 2* (1992) s. 275; Detaylı bilgi için bakınız: B. Burck, “The Organization of Textile Production on Bronze Age Crete”, in: R. Laffineur - Ph. P. Betancourt (Ed.), *TEXNH. Craftman, Craftwomen and Craftmanship in the Aegean Bronze Age, Aegaeum* 16, II (1997) s. 413-424 Taf. 160b; Ö. Tütüncüler, *Weaving Tools in the Aegean Region during B. C. 2000* (2000).